

ASSOCIATION DES MARÇUNVINS DE BRUXELLES

**VILLA SCOLAIRE DE WESTENDE
LE MONT BLANC**

Liefdadigheid naar vermogen? Brusselse filantropische verenigingen als pioniers van de vakantiekolonies aan zee (1886-1914)

Wie het woord 'vakantiekolonies' laat vallen, krijgt meestal nostalgische of traumatische herinneringen te horen aan dit bijna vergeten fenomeen. Maar de vakantiekolonies belichten ook een actueel thema. Een van de redenen waarom de gegoede Brusselse burgerij op het einde van de 19e eeuw vakantiekolonies oprichtte, was immers dat men jongeren die rondhingen in de Brusselse parken als hinderlijk ervoer. Ook toen al associeerde men groepjes jongeren op straat met criminaliteit. Een andere bekommernis van de burgerij toen was de verspreiding van de tuberculose, een typische armoedeziekte. De enige manier om ervoor te zorgen dat men geen tuberculose ontwikkelde, was een goede weerstand op te bouwen door zo gezond mogelijk te leven. Daarvoor had men voldoende voedsel, veel buitenlucht en zon nodig.

Het fenomeen van de vakantiekolonies is het onderwerp van een breed opgezet onderzoek dat in juni 2010 aan het publiek zal worden voorgesteld (zie kader). In deze bijdrage belichten we het prille begin. Hoe, op het einde van de 19e eeuw, na de afschaffing van de kinderarbeid en in volle Schoolstrijd, verschillende liberale filantropische organisaties vakantiekolonies begonnen te organiseren. Filantropie als oplossing voor de sociale problematiek bij gebrek aan broodnodige overheidsmaatregelen. Al blijkt bij nader onderzoek dat de overheid – weliswaar op gemeentelijk vlak – wel degelijk tussenkwam.

Voorkomen is beter dan genezen

De verspreiding van vakantiekolonies in Europa in de 19e en 20e eeuw kwam voort uit de vele internationale contacten die er waren rond de strijd tegen tuberculose. Vóór de ontdekking van antibiotica in 1943 (maar pas in 1946 beschikbaar) was tuberculose of tering de oorzaak van een zesde van de sterfgevallen. De industrialisering had tot een massale toeloop van werkkrachten naar de stad geleid die er

Stranduitstap tijdens een vakantiekolonie in de schoolvilla van de Association des Marçunvins de Bruxelles in Westende. (Amsab-ISG)

vaak in slechte woonomstandigheden terecht kwamen. Rond 1840 was na Engeland en Frankrijk ook in België een hygiënistische beweging ontstaan. Uit scepticisme over de curatieve geneeskunde, die er maar niet in slaagde een werkzaam medicijn voor ziekten als tuberculose te ontwikkelen, stelden de hygiënisten al hun hoop op een preventieve aanpak. Zeker na de ontdekking van de bacteriën in de jaren 1880, wezen zij op het gevaar van bepaalde individuele gewoonten en gedragingen voor de gezondheid van de samenleving en verweefden op die manier hygiëne en moraal met elkaar.¹ Via onderricht aan kinderen hoopte men ook de ouders tot betere hygiëne aan te zetten. Het fenomeen van de vakantiekolonies kaderde dus in de processen van medicalisering, hygiënisering en pedagogisering.

De eerste kolonies ontstonden in Zwitserland, waar Hermann Walter Bion uit Zürich in 1876 opriep om geld in te zamelen voor een vakantie voor arme en zwakke kinderen onder toezicht van stadsleraars. Dit initiatief werd gevolgd door andere Zwitserse en Duitse steden. Ongeveer rond dezelfde periode zonden Engelse filantropen arme kinderen uit het Londense East-End naar de buitenlucht door middel van Fresh Air Funds. In Frankrijk werden in 1881 de eerste kolonies georganiseerd door het Oeuvre des Trois Semaines en vanaf 1887 gaf het gemeentebestuur van Parijs subsidies aan kolonies. In Nederland bestonden vanaf 1884 de Verenigingen voor Gezondheids- en Vakantiekolonies. En verder werden in Zweden, Spanje, Rusland en zelfs in Amerika vakantiekolonies georganiseerd door verschillende steden.²

In 1887 gaf de Parijse Société pour la Propagation et l'Encouragement des Colonies de Vacances de volgende definitie van vakantiekolonies: *“De Vakantiekolonies zijn een instelling van preventieve hygiëne ten behoeve van zwakke kinderen van de lagere scholen, voor de armsten onder de zwaksten. De kolonies laten geen zieken toe. Ze zijn geen beloning. Het doel is een kuur in de buitenlucht, samen met lichaams oefeningen op het platteland, naast properheid, goede voeding en vrolijkheid.”*³

De eerste vakantiekolonies in België

In België ontstonden de eerste kolonies in Brussel in 1886. De stad had grote boulevards, passages, grands cafés en grootwarenhuizen die de economische ontwikkeling sinds de onafhankelijkheid veruitwendigden. Maar de grootste metamorfose onderging Brussel door de overwelving van de Zenne, na de cholera-epidemie van 1865. De arbeiders werden daarvoor uit het stadscentrum naar de dichtbevolkte rand van de stad verdreven.

Gemeenteraadslid Edouard Ducpétiaux was al in 1844 aan de hand van statistieken tot de conclusie gekomen dat de staat zich het lot van de arbeidersklasse moest aantrekken.⁴ Gegoede burgers dachten daar anders over: armoede was een gevolg van losbandig gedrag dat ook tot ziektes leidde. Zo bleven zowel de katholieken als de liberalen het economisch liberalisme aanhangen. Zij zochten enkel oplossingen voor de sociale problematiek in het paternalisme, elke staatsinterven-

tie werd geweerd. Na een periode van sociale onrust braken in maart 1886 stakingen uit in Luik, Henegouwen en Charleroi. De overheid reageerde repressief maar op 15 april richtte de katholieke regering-Beernaert niettemin een Commissie van de Arbeid op. Hoewel dit een erkenning van de problematiek inhield, was de bedoeling slechts het 'bestuderen' van de sociale conflicten. In deze parlementaire onderzoekscommissie zetelden wel al socialisten en thema's als kinderarbeid, sociale verzekeringen en zelfs stemrecht werden er bespreekbaar.⁵

Op 13 juni 1886 plande de Belgische Werkliedenpartij (BWP) te Brussel een betoging voor het algemeen stemrecht, maar wou absoluut geen herhaling van de gebeurtenissen van maart. De integratie van de pas opgerichte partij in het politieke regime mocht immers niet gehypothekeerd worden. De BWP nam het straatprotest van 1884, toen liberalen en katholieken de Schoolstrijd uitvochten, tot voorbeeld om haar eigen betoging te legitimeren.⁶

Voor de liberalen was dit conflict op een ramp uitgedraaid. De Schoolstrijd was in 1879 begonnen met de wet-Van Humbeeck. De liberaal Pierre Van Humbeeck, de eerste minister van Openbaar Onderwijs in de Belgische geschiedenis, stelde dat het gemeentelijk lager onderwijs overal aanwezig en neutraal moest zijn. De katholieken reageerden hier zeer heftig op. Bij de parlementsverkiezingen van 10 juni 1884 leden de liberalen een nederlaag, waarna de katholieken tot 1914 ononderbroken zouden regeren. Na de Schoolstrijd groeide bij de liberalen ook de kloof tussen de conservatieve Doctrinair en de vooruitstrevende Radicaal of Progressist. De Brusselse liberalen kwamen het eerst tot een scheuring. Voorzitter Van Humbeeck werd op 12 december 1884 in de minderheid gesteld bij de stemming over de wijziging van de statuten. Hij diende zijn ontslag in en werd vervangen door Paul Janson, een hervormingsgezinde progressist en voorstander van het algemeen stemrecht. De conservatieven stichtten daarop de Ligue libérale. Pas in 1900 vonden de liberalen hun eenheid terug.⁷

In deze context ontstonden in de zomer van 1886 de eerste vakantiekolonies. Dokter Florimond Kops, progressief-liberaal gemeenteraadslid, zorgde ervoor dat de stad Brussel 700 frank vrijmaakte om twee opeenvolgende contingenten van dertig jongens en meisjes onder leiding van leraars van het officieel onderwijs naar een herberg in Kortenaak in het Hageland te sturen.⁸ Hij vond daarvoor steun bij burgemeester Charles Buisson, oprichter van de Ligue de l'Enseignement (Onderrichtsbond). De Ligue was in 1864 gesticht door radicaal-liberale vrijdenkers. Voor hen was onderwijs de oplossing voor de sociale problematiek. De Ligue werd dan ook een van de belangrijkste voorvechters van officieel en verplicht lager onderwijs.⁹ Van Humbeeck was een van de eerste leden. De Brusselse loge Les Amis Philanthropes had sterk bijgedragen tot de stichting. Reeds in augustus 1878 nam de Ligue zich voor om een schoolkolonie aan zee op te richten.¹⁰ Liberale schoolkolonies moesten ingezet worden om het officieel onderwijs te promoten. Bij de selectie van de kinderen voor de kolonies moest wel absolute voorrang worden gegeven aan arme en fysiek zwakke kinderen. Daarom moesten ze via een medisch onderzoek geselecteerd worden.¹¹

De vakantiekolonies gingen pas echt van start na de invoering van de wet van 13 december 1889, waardoor kinderen meer bescherming kregen tegen industriearbeid. Vanaf dan mocht er pas gewerkt worden vanaf twaalf jaar en niet meer dan twaalf uur per dag. Hoewel er nog geen leerplicht was, konden nu wel meer kinderen naar de lagere school waardoor een nieuw probleem ontstond. *“Waar gaat dat klein grut, als het vakantie is, heen? (...) Als je een steegje in een volksrijke wijk zou bezoeken, dan zou je een troep kinderen zien krioelen onder het vage toezicht van enkele vrouwen die werken op de drempel van de deur. Of je zou een stoet zien vormen, smerig, in vossen gehuld onder leiding van een of andere ket, op weg naar ofwel het park, ofwel een plein, met het gevaar dat ze onderweg tien keer vertrappeld worden, overgeleverd aan God weet welk spel. (...) De vakantiekolonies beantwoorden dus aan een dringende behoefte.”*¹² Wie zou zich nu ontfemen over de Brusselse kinderen tijdens de vakantie?

Filantropie en lokale overheidsmaatregelen

In juli 1890 hield het liefdadigheidswerk Association des Marçunvins een eerste ‘try-out’: het stuurde twintig meisjes van de Gemeenteschool Nummer 9 naar Ethe in Luxemburg.¹³ De Association des Marçunvins werd opgericht aan de Université Libre de Bruxelles na een stoet op 7 maart 1875 georganiseerd door Le Denier des Ecoles (Schoolpenning). De Fédération du Denier des Ecoles was opgericht om alle steunbetuigingen ten voordele van de Ligue de l’Enseignement te verenigen.¹⁴ Op 21 maart besloot een veertiental jonge liberalen, na het bekendmaken van het financieel succes van de stoet, tot de stichting van de Association des Marçunvins. De eerste jaren stelden ze zich tevreden met het zoeken naar handelszaken waar ze collectebussen mochten plaatsen. Later organiseerden ze zelf stoeten en feesten.¹⁵ Het opgehaalde geld diende oorspronkelijk voor het creëren van studiebeurzen, het uitdelen van kinderkleding, het organiseren van conferenties en voor subsidies aan schoolinstellingen en onderwijzers. Over deze laatste activiteit zijn de Marçunvins heel discreet: *“We permitteren ons de naam van de plaats te verzwijgen, om de onderwijzer niet bloot te stellen aan de rancune en de vervolging van de plaatselijke geestelijken, de onderwijzer die als een moedige familievader door de allersterkste invloeden van zijn broodwinning kan worden beroofd, de liberaal die ons het bewijs van zijn opoffering heeft gegeven.”*¹⁶

In 1879 gaf voorzitter en stichtend lid Gustave Vanubbel zijn ontslag. Hij werd vervangen door Eugène Brûlé.¹⁷ Dit leidde blijkbaar tot een breuk in de vereniging en de afgescheurden richtten op 29 september de Cercle Le Progrès op. De Association des Marçunvins trok zich ook terug uit de Fédération du Denier des Ecoles.

In 1880, na tegenvallende festiviteiten, was er een deficit van 7000 frank. Om de werking van de vereniging niet in het gedrang te brengen en de leden niet te ontmoedigen, schoot onder meer de liberale Brusselse burgemeester Felix Vanderstraeten de som voor. Het dipje had alleszins geen langdurige gevolgen: de Marçunvins organiseerden net zoals voorheen feesten, *soirées musicales* en *spectacles*, naast ernstige *conférences*. Hun Section pédagogique propageerde op deze conferenties vernieuwingen in het onderwijs.

Briefhoofd van de Association des Marçunvins. (Archief van de Stad Brussel)

De testcase van Les Marçunvins om in juli 1890 kinderen met vakantie te sturen in de buitenlucht verliep positief. Het jaar daarop werden opnieuw kinderen naar Dinant en Oostende gestuurd. Men dacht er nu ook aan een villa in Hastière in de provincie Namen te openen. Uit een verslag van H. Van Kalken, onderwijzer aan de Modelschool van de Ligue de l'Enseignement¹⁸ weten we dat in hetzelfde jaar de Cercle Le Progrès reeds een 400-tal kinderen uit het Brusselse naar het platteland zond. Omdat niet alle kinderen naar vakantiekolonies konden worden gestuurd organiseerde Le Progrès ook “*des promenades hygiéniques*” in de omgeving van Brussel. “*Ook al kunnen deze wandelingen de kinderen niet voorzien van al het zedelijke goeds dat de kolonies oplevert, toch zullen ze voordeel halen van de buitenlucht op het platteland, van het stappen, het spelen, van de eenvoudige maar versterkende voeding.*”

De kinderen kregen bij aankomst een boterham met boter en een kop koffie met melk. In hun knapzak zaten twee boterhammen met een plak vlees ertussen, of ‘bouletten’ of eieren. Bij hun terugkeer mochten ze in het lokaal op het Vossenplein nog soep, aardappelen, vlees, groenten en brood naar huis meenemen. Dit kostte Le Progrès dagelijks 0,80 frank per kind maar ze ontvingen hiervoor subsidies van de Stad Brussel. De kinderen werden gekozen onder de meest behoeftigen van School nummer 7, de armste school van Brussel in de Hoogstraat (de Marollen). De directeur van deze school, Kuborn, had echter een andere visie: hij wou ook de meest verdienstelijke leerlingen aan de uitstapjes laten deelnemen en wou de wandelingen in de onmiddellijke nabijheid van de stad. Le Progrès wou die juist ver genoeg buiten de stad omdat de kinderen anders lastig werden gevallen door andere jongeren. De Cercle gaf niet toe, deelde de kinderen volgens hun fysieke

krachten in brigades in en opteerde in samenspraak met de leerkrachten-begeleiders voor wandelingen in het Zoniënwoud, Linkebeek, Ter Kamerenbos, Rood Klooster, Bosvoorde en Sapinière d'Uccle. De leerkrachten moesten na elke wandeling een gedetailleerd rapport afleveren zodat men kon zien of die uitjes enige “*influence morale*” op de kinderen hadden.¹⁹

Tijdens de vakantie van 1891 organiseerde Le Progrès al vakantiekolonies in Chêvetogne (Ardennen), Felenne (Ardennen), Hamois (Condroz), Dinant, Westerlo, Genk en Geraardsbergen. In Chêvetogne en Hamois werden hele hotels exclusief aan Le Progrès verhuurd. Op elke locatie logeerden gedurende veertien dagen om de beurt twee brigades, bestaande uit dertig meisjes of jongens, leerlingen van de gemeentescholen gekozen door de administratie van Brussel en omliggende gemeenten, onder leiding van twee leerkrachten. Le Progrès vormde ook brigades van betalende kinderen. De prijs bedroeg 30 frank. Om deel te nemen moesten de kinderen tussen 9 en 14 jaar oud zijn, regelmatig de lessen van een officiële school volgen en mochten ze geen besmettelijke ziekte hebben. De laatste twee voorwaarden moesten ze aantonen met een *certificat*.²⁰

Ondertussen hadden de Marçunvins geld ingezameld voor de bouw van hun villa te Hastière, maar de financiële reserve was nog onvoldoende voor de realisatie ervan. Om alvast de meubels te bekostigen, werd een Fondation de Lits opgericht: voor een bedrag van 100 frank werd een kinderbedje in de villa voorzien van de naam van de schenker. Onder de donateurs zien we de Henegouwse industrieel Raoul Warocqué, die 1000 frank schonk. Om hem hiervoor te bedanken werd de slaapzaal van de huishoudsters naar hem vernoemd.²¹

Naast het financiële was er nog een groter probleem. De vereniging had geen rechtspersoonlijkheid (de ‘vzw’ bestond nog niet) en kon bijgevolg geen huis kopen of bezitten. Haar project was dus zo goed als onrealiseerbaar. De geraadpleegde advocaten, onder wie Emile de Mot, naast advocaat ook schepen van de Stad Brussel²², voorzagen niettemin een manier om dit obstakel te omzeilen. De Marçunvins moesten de nodige som voor de aankoop van de villa aan de Stad Brussel geven. De eigendom van de villa kwam dan toe aan de gemeenteadministratie die voor een onbeduidende som, 10 frank per jaar bijvoorbeeld, de Marçunvins de mogelijkheid zouden geven om de schoolvilla uit te baten. De vereniging rekende erop dat ze haar budget op de volgende manier zou kunnen samenstellen: de gemeenteadministratie zou per dag en per kind 2 frank toekennen aan de Marçunvins. Na aftrek van de kosten voor transport en eten, zouden de overblijvende 50 centimes gebruikt worden om meer kinderen gratis te laten deelnemen. Voor de Marçunvins was deze villa belangrijk: “*Onze vereniging had allang de intentie om een van die instellingen op te richten waarvan het grootste nut op het hygiënische vlak al al te vaak is bewezen, zodat we niet langer zullen wachten om daar een nieuwe demonstratie van te leveren.*”

Ze slaagden in hun opzet: de villa in Hastière werd op 7 augustus 1892 geopend door burgemeester Buls en door Pierre Tempels, voorzitter van de Ligue de l'Enseignement en van het Comité de la Villa des Ecoles van de Stad Brussel.²³

Reeds op 5 mei 1892 had de Cercle Le Progrès aan schepen De Mot laten weten dat ze voor 2102,10 frank een terrein van 600 vierkante meter konden kopen in Uitkerke bij Blankenberge. Emile Franchomme, uitbater van het strand te Uitkerke²⁴, stelde voor om er een schoolvilla te bouwen volgens het plan van de architecten Gobelschroy en Foettingen. De kostprijs werd geraamd op 26.400 frank. De Cercle Le Progrès had echter met dezelfde problemen te kampen als Les Marçunvins: een tekort aan middelen en geen rechtspersoonlijkheid. Ook Le Progrès deed een beroep op de Stad Brussel. Alles werd vlug geregeld want al op 20 juni 1892 tekenden huurder, Le Progrès, en 'eigenaar', de Stad Brussel, het huurcontract voor dit terrein. In het contract stond dat Le Progrès op dit terrein een schoolvilla moest bouwen waar kinderen uit de Brusselse lagere gemeentescholen gratis konden verblijven.²⁵

Op dat ogenblik telden Les Marçunvins 678 leden, onder wie 22 beschermleden en 38 dames; Le Progrès had er 462 (met de afdeling Sint-Gillis inbegrepen).²⁶ In de daaropvolgende jaren gingen de twee filantropische verenigingen meer samenwerken: *“De werken van onze vereniging werden uitgevoerd, ofwel alleen, ofwel met de Cercle Le Progrès, waarmee we een tijdelijke alliantie hebben gesloten.”* De opbrengsten van de gezamenlijke activiteiten werden verdeeld.²⁷ Op 24 februari 1894 bijvoorbeeld werd in de loge van Les Amis Philanthropes een concert georganiseerd ten voordele van zowel Les Marçunvins als Le Progrès.²⁸

In 1887 stelde grootgrondbezitter Benjamin Crombez tijdens de vakantie een schoolgebouw ter beschikking in Nieuwpoort-Bad. Vanaf dan kon de Stad Brussel ieder jaar meer dan honderd behoeftige kinderen voor veertien dagen naar dit Palais de l'Enfance sturen.²⁹

Op 12 april 1897 besprak de Brusselse gemeenteraad een schenking van Crombez: een perceel in de duinen van Lombardsijde van 1890 vierkante meter, en een som van 25.000 frank om een gebouw op te richten voor een schoolkolonie. Crombez werd verkozen tot voorzitter voor het leven en de kolonie werd naar hem genoemd. De Stad nam de bouwwerken op zich die geraamd werden op het door Crombez geschonken bedrag.³⁰ De exploitatie van de Kolonie Benjamin Crombez werd aan Le Progrès toevertrouwd. Alfred Mabille, hoofd van de dienst Openbare Werken van de Stad Brussel, zetelde in de op 14 augustus 1897 geregistreerde coöperatie Le Progrès de Bruxelles die de Cercle Le Progrès in 1897 opgericht had.³¹ De coöperatie werd dus te laat gesticht om de schenking van Crombez als directe eigenaar te ontvangen. In 1900 schonk Benjamin Crombez opnieuw een villa aan de Stad Brussel, nu in Westende-Lombardsijde. Deze keer huurde de Association des Marçunvins, voor 40 frank per jaar, deze villa en zorgde ervoor dat ze vanaf mei 1902 als kolonie kon fungeren.³²

Les Marçunvins waren reeds lang vragende partij om kolonies aan zee uit te baten. Al in 1898 zonden ze kinderen naar Nieuwpoort en Lombardsijde in gebouwen die door Crombez ter beschikking werden gesteld. De vereniging zag nu het organise-

ren van vakantiekolonies als haar hoofdtaak. Het werk rond het organiseren van studiebeurzen was immers zo goed als uitgedoofd sinds de Stad Brussel gratis onderwijs verstrekke in een groot deel van zijn onderwijsinstellingen.³³ Het aantal kinderen uit Brussel en omliggende gemeenten dat met Les Marçunvins met vakantie ging, was in 1898 al opgelopen tot 1028.³⁴

Les Marçunvins kregen navolging. Naar aanleiding van hun zilveren bruiloft en het huwelijk van hun oudste dochter besloten Léopold Hirsch en Johanna Freudenberg een werk op te richten om arme Joden te helpen. De familie Hirsch bezat een van de meest luxueuze kledingzaken van Brussel. Onder impuls van de Groot-Rabbijn van België Armand Bloch richtten zij Villa Johanna op, een kolonie om Joodse schoolgaande kinderen met een zwak gestel de gelegenheid te geven aan te sterken aan zee. Hun villa in Middelkerke opende officieel op 1 augustus 1901. En er kwamen nog meer initiatieven.

Plaatsing in plattelandsgezinnen of in kolonies?

Op 15 juli 1896 verscheen op de voorpagina van *Le Petit Bleu du Matin* het artikel *Du grand Air pour les Petits*. Het betrof een brief van Jules Carlier, industrieel en liberaal politicus uit Bergen. Carlier stelde voor om een liefdadigheidswerk op te richten zoals het Engelse *A day in the Country*. Daar werden kinderen tijdens de vakantie bij families op het platteland geplaatst.

Le Petit Bleu was een Brussels liberaal stuiverskrantje. De schrijver van het artikel, hoofdredacteur Gérard Harry, alias Jean De Brabant, maakte er een orgaan van dat door de hele intelligentsia van die tijd werd gelezen. *Le Petit Bleu* viel op door zijn verbeterde en heftige perscampagnes onder meer vóór het Kongo van Leopold II en tegen het klerikalisme.³⁵ Nochtans wilde het *Œuvre du Grand Air pour les Petits* zich niet gaan onderscheiden van de reeds bestaande verenigingen voor schoolkolonies door zijn strikte onafhankelijkheid en neutraliteit. Daarom aanvaardde het ook geen subsidies. Om het werk te financieren werden, naast de gebruikelijke collectes, ook *bons de vacances* verkocht. Elke inschrijving van vijf frank gaf recht op een bon die de inschrijver aan een kind van zijn keuze mocht geven. Het kind moest behoeftig zijn en tussen de zes en de elf jaar oud zijn. Met deze bon kon het uitverkoren kind gedurende een week met vakantie. Eenzelfde kind kon meerdere bons krijgen. De bon was volgens het *Œuvre* de beste garantie voor zijn strikte neutraliteit. Dit systeem maakte geen onderscheid in het rekruteren van kinderen uit het officieel en het vrij onderwijs, of van een bepaalde gemeente. De keuze werd volledig overgelaten aan de donateurs. Bons konden niet ingeruild worden voor andere goederen en ouders werd verboden om de bons te verkopen. Voor het vertrek moesten de kinderen wel een medisch onderzoek ondergaan. Zieke kinderen en kinderen met luizen werden geweigerd.³⁶

Reeds in augustus 1896 protesteerden Les Marçunvins, *Le Progrès* en *La Feuille d'Étain*³⁷ tegen het *Œuvre du Grand Air pour les Petits*. Ze vreesden voor een daling

A dos d'âne

Blankenberghe, Villa scolaire du Cercle „Le Progrès“ de Bruxelles

Ritje op de ezel tijdens een vakantiekolonie in de schoolvilla van de Cercle du Progrès in Blankenberghe. (Amsab-ISG)

van de opbrengst van hun collectes, die vooral tijdens carnaval werden gehouden. In 1898 verbood burgemeester Buls het Œuvre du Grand Air een collecte te houden. Maar vooral de plaatsing van kinderen in gezinnen op het platteland kreeg heftige kritiek: *“De plaatsing in vakantievilla’s is zonder discussie superieur aan de plaatsing bij plattelandsgezinnen. De al te zuinige voeding is slecht aangepast aan de magen van de kleine stedelingen; het gebrek aan hygiënische zorgen en medische assistentie in het geval van ziekte, dikwijls de afwezigheid van zedelijke vorming en ontspanning; de gezinnen zijn geneigd om winst te slaan uit de kleine som die hen is betaald, ten koste van het kind; ziedaar enkele bezwaren tegen de plaatsing in een gezin.”*³⁸ Les Marçunvins en Le Progrès pleitten voor het socialer worden van kinderen in de vakantiekolonies: *“Het leven in groep ontwikkelt bij de kinderen sociale gevoelens, maakt hen vertrouwd om wederzijds toegevingen te doen, elkaar een dienst te bewijzen, elkaar te helpen, en zelfs om van elkaar te houden.”*³⁹

De neutraliteit van het Œuvre du Grand Air pour les Petits moest ook blijken uit de samenstelling van het bestuur: de eerste voorzitter was graaf Eugène de Hemicourt de Grunne, de liberaal Jules Carlier werd vicevoorzitter, samen met de socialist Hector Denis.⁴⁰ Carlier nam na het overlijden van graaf De Grunne in 1903 het voorzitterschap over. Hij en zijn echtgenote Léontine Detienne waren tot aan hun dood de drijvende krachten. Net zoals bij Les Marçunvins zetelde een dokter

De villa van het Œuvre du Grand Air pour les Petits in Wenduïne. (Amsab-ISG)

in het bestuur. In 1900 kreeg het Œuvre de bescherming van 'Princesse Albert' (Elisabeth). Het ontving ook regelmatig schenkingen van het koningshuis.

Het Œuvre logeerde jongens uit zowel officiële als katholieke scholen bij inwoners van Genval, en meisjes uit gemeentescholen bij inwoners van La Hulpe. In Overijse zaten meisjes van katholieke scholen op semi-internaat bij zusters in een klooster en in Wenduïne ontving men in een schoolvilla om de beurt contingenten jongens en meisjes zonder onderscheid van school.

Het Œuvre bleef de plaatsing in gezinnen verdedigen: *“De kinderen zelf horen bij de elite van de arbeidersklasse op het vlak van de zedelijkheid.”*⁴¹ Door het familiale systeem waren er bovendien minder kosten voor de bouw en het onderhoud van gebouwen. Vandaar de lage prijs: in 1905 1,22 frank per dag en per kind. Les Marçunvins vroegen 1,50 frank voor Hastière en 2 frank voor Westende. We zagen echter al dat het Œuvre du Grand Air pour les Petits 5 frank per bon vroeg. Daarmee mocht een kind een week met vakantie op het platteland, maar voor een vakantie in Wenduïne werden twee bonnen per week gevraagd!⁴²

Vraag naar overheidssteuning

Waar Les Marçunvins en het Œuvre du Grand Air pour les Petits het wel over eens waren, waren de te hoge transportkosten, vooral per spoor. Al in 1898 startten Les Marçunvins daarvoor een perscampagne. De Ligne du Littoral en de Société des

De slaapzaal in de vakantievilla van het Œuvre du Grand Air pour les Petits in Wenduine. (Amsab-ISG)

Tramways Bruxellois zorgden al voor kortingen of zelfs voor gratis transport. De Société des Tramways Bruxellois deelde zelfs bonnen van het Œuvre du Grand Air onder haar beste agenten uit.⁴³

Les Marçunvins verlangde nog meer van het openbaar bestuur. Voorzitter Eugène Brûlé, zelf gemeente- en provincieraadslid, somde in zijn toespraak bij de inhuldiging van de villa van de Schoolkolonies van Brugge in 1901 te Knokke, de eisen op: gemeenten moesten in hun budget een post inschrijven voor de financiering van kolonies en schooluitstappen; de schepenen van Openbaar Onderwijs moesten vanaf Pasen tot 1 oktober kinderen op kolonie en excursie sturen; de staat moest, net zoals in Duitsland, Zweden en Noorwegen, zorgen voor gratis transport.⁴⁴

In 1905 stuurden de voorzitters van de kolonies van Schaarbeek, Le Progrès en Les Marçunvins samen een verzoekschrift aan de bevoegde minister, de katholiek Julien Liebaert, om een vermindering van de treintarieven te bekomen. Zonder resultaat evenwel: *“We hadden niet minder verwacht van een regering waar alle inspanningen gericht lijken op een vernietiging van het openbare onderwijs.”*⁴⁵ In dat jaar gingen naar schatting al zo’n 20.000 Belgische kinderen voor een tiental dagen naar een vakantiekolonie.⁴⁶ Het Œuvre du Grand Air had het verzoekschrift niet ondertekend. Nochtans hadden de vier belangrijkste liefdadigheidsverenigingen van Brussel (Enfants Martyrs, Accidents du Travail, Marçunvins en Feuille d’Etain) in 1900 met het Œuvre een ‘entente’ gesloten om samen collectes te houden.⁴⁷ Het Œuvre du Grand Air zou pas in de jaren 1920, in samenwerking met andere vereni-

gingen, demarches doen om aan voordeliger treintarieven te rijden, maar bleef liefdadigheid verdedigen boven ‘de kille, ziellose bureaucratie van de overheid’.⁴⁸

In 1901 had de voorzitter van Les Marçunvins, Brûlé, het volgende argument aangehaald om de autoriteiten ervan te overtuigen het vakantiekoloniewerk te subsidiëren: *“Het zal het land iets primordiaals geven; voor de toekomst van zijn industriële en commerciële vervolmaking heeft het land een sterk en robuust ras nodig, en ons werk zal het in het economische concert der naties de plaats doen behouden die het dapper heeft veroverd.”*⁴⁹

Hieruit blijkt dat de visie van Brûlé op het doel en het nut van de kolonies dezelfde was als die van het Œuvre du Grand Air pour les Petits. Jules Carlier was vanaf 1897 vicevoorzitter van de Conseil Supérieur de l’Industrie et du Commerce en werd in 1907 secretaris-generaal van het Comité Central Industriel. Hij had belangrijke bestuursfuncties in de Charbonnages de Bois-du-Luc, de Société John Cockerill enz.⁵⁰ Als we bekijken wie de donateurs waren – die ook voor de populatie van Wenduine zorgden – zien we onder meer de industrieel Raoul Warocqué (ook actief in de steenkoolmijnen); Garrigues, de voorzitter van de Franse Kamer van Koophandel en Industrie; de Société Cockerill (stuurde weeskinderen); de Société Bois-du-Luc en de Société de Charbonnages Réunis. Kolen werden dan ook gratis geleverd. Ook Ernest Solvay wordt vermeld als weldoener en er werd zelfs een Fondation Madame Ernest Solvay opgericht voor de financiering van het Œuvre. In 1909 werd nog een verdieping op de villa in Wenduine gebouwd zodat er het jaar daarop 540 jongens en 529 meisjes ontvangen konden worden. Dit waren er ongeveer evenveel als in de villa van Les Marçunvins: in 1909 ontvingen zij 1077 kinderen in Westende en in 1911 1538 kinderen.⁵¹

Het Œuvre du Grand Air beweerde dat het bij zijn stichting 5,5% van de kinderen uit de Brusselse gemeentescholen bereikte en dat dit cijfer in 1909 opgelopen was tot 16%. In 1900 meldde het Œuvre in zijn jaarverslag dat er van de 1708 kinderen die met hen op kolonie gingen, 997 afkomstig waren uit gemeentescholen en 711 uit vrije scholen. In de vrije scholen gingen opmerkelijk meer meisjes dan jongens op kolonie (567 tegenover 144).⁵²

Slotbeschouwing

Op het einde van de 19e eeuw, na de afschaffing van de kinderarbeid en in volle Schoolstrijd, begonnen verschillende filantropische organisaties vakantiekolonies te organiseren. Toch werd gaandeweg meer verlangd van de (gemeentelijke) overheid. Die moest niet alleen een juridisch kader creëren en het openbaar vervoer voor de kinderen goedkoper maken, maar ook de kolonies subsidiëren. Op nationaal niveau zou dit pas gebeuren in 1919, met de oprichting van het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn (het huidige Kind en Gezin).

- (1) L. NYS, Nationale plagen. Hygiënisten over het maatschappelijk lichaam. In: L. NYS, H. DE SMAELE, J. TOLLEBEEK, K. WILS (red.), *De zieke natie*. Over de medicalisering van de samenleving, Groningen: Historische Uitgeverij, 2002, 230 p.
- (2) A. VAN LEDE, *Les colonies scolaires: historique et organisation*, Brugge: Daveluy et Froment, 1902, p. 5-9.
- (3) H. VAN KALKEN, *Les colonies des vacances*, Brussel: Lebègue, s.d. (overdruk uit : *Revue pédagogique belge*), p. 11.
- (4) E. DUCPÉTIAUX, *Le paupérisme en Belgique: causes et remèdes*, Brussel: Decq, 1844. Ducpétiaux was naast gemeenteraadslid ook inspecteur-generaal van het gevangeniswezen.
- (5) J. DEFERME, Geen woorden maar daden. Politieke cultuur en sociale verantwoordelijkheid in het België van 1886. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXX(2000)1-2, p. 31-171.
- (6) G. DENECKERE, Straatagitatie, een versluierde geschiedenis. Het oproer in 1886 anders bekeken. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XX(1989)1-2, p. 253-291.
- (7) T. LUYCKX & M. PLATEL, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot 1944*, Antwerpen: Kluwer Rechtswetenschappen, 1985, p. 181.
- (8) J. CARLIER, Les colonies scolaires. In: E. ROSSEL, *La Patrie Belge (1830-1905)*, Brussel: Le Soir, 1905, p. 445-446.
- (9) Tot 1914 was er nog geen leerplicht en werd de lagere school vaak ongeregeld bijgewoond en vroegtijdig verlaten.
- (10) *Association des Marçunvins de Bruxelles, XXVme Anniversaire. Notice sur l'origine et l'histoire des Marçunvins 1875-1900, s.l., [1900]*, p. 11.
- (11) F. SIMON, Les activités et les oeuvres scolaires, para- et post-scolaires. In: A. UYTTEBROUCK, *Histoire de la Ligue de l'Enseignement et de l'Education Permanente 1864-1989*, Brussel, 1990, p. 139-160.
- (12) Algemeen Rijksarchief Brussel (ARAB), Archief Ernest Gossart, nr. 28., La Bienfaisance en Belgique: Le Grand Air pour les Petits. In: *L'Auxiliaire Mutuel dans la famille*, s.d.
- (13) *Association des Marçunvins de Bruxelles, XXVme Anniversaire* [...], p. 23.
- (14) *Notice Historique sur l'Association des Marçunvins de Bruxelles en réponse au questionnaire formulé par la Ligue Française de l'Enseignement. Congrès de Paris 5 août 1889. Œuvres d'enseignement dues à l'initiative privée*, Brussel: Imprimerie J.-E. Goossens, 1889, p. 8. Het geld diende "pour venir en aide aux instituteurs victimes de la législation nouvelle et pour maintenir les écoles que le gouvernement supprimait partout". Zie Ligue de l'Enseignement, *Bulletin*, (1886, janvier & février)1-2. Assemblée générale annuelle 16 février 1886, p. 5.
- (15) *Association des Marçunvins, Rapport annuel adopté en Assemblée générale du 12 novembre 1899*, Brussel, [1898], p. 37.
- (16) *Association des Marçunvins, Rapport et Statuts adoptés en Assemblée générale du 11 novembre 1892*, Brussel: Imprimerie J.-E. Goossens, [1892], p. 25.
- (17) Eugène Brûlé was rentenier, gemeenteraadslid van Brussel, provincieraadslid en vanaf 31 augustus 1881 lid van de loge Les Amis Philanthropes (Ledenfiche Centrum voor Maconnieke documentatie Cedom - Madoc).
- (18) H. RIGAUX, Karel Buls en het onderwijs. In: *Karel Buls. Wereldreiziger met een hart voor Brussel 1837-1914*, Brussel: Willemsfonds, 1987, p. 57.
- (19) *Bulletin du Cercle Le Progrès*, VII/1891 (1,1), p. 2-6.
- (20) *Bulletin du Cercle Le Progrès*, [...], p. 7.
- (21) *Association des Marçunvins, Rapport...1892* [...], p. 36.
- (22) P. VAN MOLLE, *Het Belgisch Parlement - Le Parlement Belge, 1894-1972*, Antwerpen-Utrecht: Standaard, 1972, p. 101. Ook voorzitter Eugène Brûlé was gemeenteraadslid!
- (23) *Association des Marçunvins, Lettre à M. Tempels, Président du Comité de la Villa des Ecoles*, Brussel: Imprimerie J.-E. Goossens, 1892. Aannemer Somers, lid van Les Marçunvins, zorgde voor de realisatie van de bouw. Zie Stadsarchief Brussel (SAB), Fonds Instruction publique, IP II 666, *Association des Marçunvins, Villa scolaire à Hastière. Rapport présenté à l'Assemblée générale extraordinaire du 22 avril 1892*, Brussel: Imprimerie J.-E. Goossens, 1892, p. 3.
- (24) Zie website Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed: <http://paola.erfgoed.net/> (Gebiedfiche Uitkerke, geraadpleegd op 18 juli 2007).
- (25) SAB, Fonds Instruction publique, IP II 1095.

- (26) *Association des Marçunvins, Rapport ... 1892* [...], p. 7; *Bulletin du Cercle Le Progrès*, IV(1892)10, p. 101.
- (27) *Association des Marçunvins, Rapport annuel adopté en Assemblée générale du 23 novembre 1894*, Brussel, [1894], p. 25.
- (28) *Association des Marçunvins de Bruxelles, XXVme Anniversaire* [...], p. 27.
- (29) H. VAN KALKEN, *Les colonies des vacances* [...], p. 15.
- (30) SAB, Fonds Instruction publique, IP II 1095.
- (31) *Bulletin du Cercle Le Progrès*, VIII(1897) (VII, 2), p. 9; SAB, Fonds Instruction publique, IPII 1033.
- (32) SAB, Fonds Instruction publique, IP II 1095.
- (33) *Association des Marçunvins, Rapport...1892* [...], p. 21.
- (34) *Association des Marçunvins, Rapport annuel adopté en Assemblée générale du 22 novembre 1898*, Brussel, [1898], p. 22-24.
- (35) E. MEUWISSEN, "Le Petit Bleu" de Gérard Harry (1894-1908). In: *RBHC-BTNG*, XV(1984)1-2, p. 137-164.
- (36) ARAB, Archief Ernest Gossart, nr. 41, *Œuvre du Grand Air pour les Petits 1896-1906*, p. 4.
- (37) La Feuille d'Etain organiseerde schoolkolonies voor de behoeftige kinderen van de gemeentescholen van Molenbeek en werd gesubsidieerd door de gemeente. Ze stuurde de kinderen naar de kolonies van Le Progrès. Zie L. SAINT-VINCENT, *Belgique Charitable*, Brussel: Albert Dewit, 1904; J. CARLIER, *Les colonies scolaires* [...], p. 446.
- (38) *Association des Marçunvins, Rapport annuel adopté en Assemblée générale du 10 novembre 1908*, Brussel, [1908], p. 33 (citaat uit artikel *Le Soir*, 20/08/1908).
- (39) *Association des Marçunvins, Rapport annuel adopté en Assemblée générale du 22 décembre 1903*, Brussel, [1903], p. 32. In 1896 nam Eugène Brûlé (uit onmin met de stichting van het Œuvre?) ontslag uit de loge (Ledenfiche Cedom - Madoc).
- (40) Hector Denis (Braine-le-Comte, 1842 – Brussel, 1913), een van de grondleggers van de arbeidsstatistiek, lid Commissie van de Arbeid, rector ULB in 1892 en lid Conseil Supérieur du Travail, vertegenwoordigde in 1894 in het parlement het progressief liberaal-socialistisch kartel van Luik en was een van de directeurs van het door Ernest Solvay gestichte Institut des Sciences Sociales (1897-1902), zie: www.iisg.nl/ (geraadpleegd op 25 februari 2008).
- (41) ARAB, Archief Ernest Gossart, nr. 29, *Œuvre du Grand Air pour les Petits, Rapport annuel 1899*, p. 14.
- (42) ARAB, Archief Ernest Gossart, nr. 41, *Œuvre du Grand Air pour les Petits 1896-1906*, p. 13; *Association des Marçunvins, Rapport ... 1903*, Brussel, p. 27.
- (43) ARAB, Archief Ernest Gossart, nr. 29, *L'Œuvre du Grand Air pour les Petits, Rapport annuel 1899*, p. 6; ARAB, Archief Ernest Gossart, nr. 30, *Œuvre du Grand Air pour les Petits Bxl et faubourgs, Rapport sur l'année 1910*, Brussel: S.A.M. Weissenbruch, 1911, p. 8.
- (44) *Association des Marçunvins, Rapport annuel adopté en Assemblée générale du 15 décembre 1901*, Brussel, [1901], p. 40-44.
- (45) *Association des Marçunvins, Rapport annuel adopté en Assemblée générale du 28 novembre 1905*, Brussel, [1905], p.10.
- (46) J. CARLIER, *Les colonies scolaires* [...], p. 449.
- (47) ARAB, Archief Ernest Gossart, nr. 29, *Œuvre du Grand Air pour les Petits, Rapport sur l'année 1900*, p. 9.
- (48) ARAB, Archief Ernest Gossart, nr. 31, *Œuvre du grand air pour les petits, Rapport sur l'année 1922*, Brussel: S.A.M. Weissenbruch, 1923, p. 8-9 en *Rapport sur l'année 1921*, p. 12-13.
- (49) *Association des Marçunvins, Rapport ... 1901*, p. 41.
- (50) ARAB, Archief Ernest Gossart, nr. 40, *Le Grand Air. Organe du Cercle Philanthropique & Musicale: Les Amis du Grand Air*, VII(1930)15, p. 1-2; G. KURGAN-VAN HENTENRIJK, S. JAUMAIN, V. MONTENS, *Dictionnaire des patrons en Belgique*, Brussel: De Boeck & Larcier, 1996, p. 87-88.
- (51) ARAB, Archief Ernest Gossart, nr. 40, *L'Œuvre du grand air pour les petits Bxl et faubourgs, Rapport sur l'année 1910*, Brussel: Van Campenhout Frères & Soeur, 1911, p. 4; *Association des Marçunvins, Rapport annuel adopté en Assemblée générale du 16 novembre 1909*. Statuts, Brussel, [1909], p. 28; *Association des Marçunvins, Rapport annuel adopté en Assemblée générale du 21 novembre 1911*. Statuts, Brussel, [1911], p. 26.
- (52) ARAB, Archief Ernest Gossart, nr. 29, *Œuvre du Grand Air pour les Petits, Rapport ... 1900*, p. 16.

oproep tot getuigenissen

Vakantiekolonies aan de Belgische kust (1886-1980)

Publicatie, tentoonstelling en website

In oktober 2005 stelde de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de Universiteit Gent aan Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis voor om samen te werken aan een Europees onderzoeksproject *Architecture and Society of Holiday Camps. History and Perspectives*.¹ Hoewel vakantiekolonies tot 1980 – toen de subsidiëring ervan werd stopgezet – een wijdverspreid fenomeen waren, is er in België nog weinig onderzoek naar gebeurd. Aan Amsab-ISG werd gevraagd om het project historisch te kaderen. In 2007 besloot Amsab-ISG om dit Culture 2000-project voort te zetten in het kader van het Museum van de Vlaamse Sociale Strijd van de Provincie Oost-Vlaanderen. Dit is geen museum in de klassieke zin van het woord maar een virtueel museum voor sociale geschiedenis, gevormd door de vier door de Vlaamse Gemeenschap erkende privaatrechtelijke archief- en documentatiecentra en het Oost-Vlaamse provinciebestuur. Binnen deze samenwerking, die gestart is in 1981, worden projecten gerealiseerd zoals sociaal-historische studies, publicaties en tentoonstellingen.

Voor het onderzoek naar vakantiekolonies aan de Belgische kust, werkt Amsab-ISG samen met de vakgroepen Pedagogiek en Geschiedenis van de Universiteit Gent. Beide vakgroepen laten hun studenten mondelinge getuigenissen van koloniegangertjes en monitoren/trices registreren. De getuigen worden onder meer gekozen uit de reacties die we kregen op onze oproep in het programma *Memo* op VRT Radio 2 op 16 juni 2008. In juni 2010 tonen we de onderzoeksresultaten aan het publiek onder de vorm van een rijk geïllustreerde publicatie, een tentoonstelling en een website.

Voor de website brengen we zoveel mogelijk vakantiekolonies in kaart. Kolonies werden zowel ingericht door de overheid, de mutualiteiten, werkgevers, organisaties en particulieren. Zeker deze laatste zijn moeilijk te traceren. Niet iedere organisator heeft bronnen nagelaten. Daarom willen we op de website het onderzoek verder aanvullen met getuigenissen.

Specifiek voor dit onderzoek is er nog een reden om een beroep te doen op getuigen: in tegenstelling tot ander bronnenmateriaal, is het beeldmateriaal van de vakantiekolonies wel overvloedig bewaard gebleven. Meestal in de vorm van postkaartjes. Deze tonen ons hoe de inrichters hun kolonie naar buiten wilden tonen. Ook de filmpjes waarover we beschikken zijn propaganda voor de kolonies en hun organisatoren. Deze beelden moeten aangevuld worden met bronnen die ons een beeld geven van hoe de kinderen de kolonies hebben ervaren.

Indien u ooit een zomer in een vakantiekolonie doorbracht en wilt meewerken aan het project, kan u contact opnemen met: martine.vermandere@amsab.be
Voor meer informatie: www.vakantiekolonies.be

(1) Dit Culture 2000-project van de Europese Commissie telde ook nog de vakgroepen architectuur van de universiteit van Bologna en van de universiteit van Timisoara en de Direction de la Jeunesse van het Franse Ministère de la Santé, de la Jeunesse et des Sports als partners.